

**Е. Юрков,**

Дніпропетровський окружний адміністративний суд

ОНТОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РІВНОСТІ ЯК СТАНДАРТУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Вступ. Дослідження основних категорій філософсько-теоретичного змісту не втрачає своєї актуальності. Пов'язано це з постійним оновленням змісту суспільних відносин, набуття ними нової форми, появою нових систем цінностей та орієнтирів розвитку людства. Система адміністративного судочинства України також перебуває у постійному русі та вдосконаленні. Особливу роль у цьому процесі відіграють стандарти адміністративного судочинства як його основні засади та допустимі межі реалізації.

Одним із основоположних стандартів, який потребує додаткового ґрунтовного аналізу та вивчення, є забезпечення рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом. Дана засада передбачена положенням пункту 2 частини 3 статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [1] та положенням пункту 1 статті 129 Конституції України [2].

Для вітчизняної системи судочинства реалізація засади рівності є додатковою гарантією здійснення справедливого та законного правосуддя, а також реалізації права на судовий захист особи, яке передбачене положенням статті 55 Основного Закону. Даний принцип додатково перебуває під нормативним та правозастосовним захистом положень низки міжнародних та європейських нормативно-правових актів у сфері забезпечення та захисту прав людини і громадянина, що підтверджує його фундаментальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика реалізації та засад здійснення правосуддя та, зокрема, адміністративного судочинства залишається у колі наукових інтересів зарубіжних та вітчизняних вчених та вважається одним із найбільш дискусійним питанням в межах предмету адміністративного права. Пояснюється це комплексністю і міжгалузевістю нормативно-правового регулювання і наявністю практичних проблем в частині реалізації інструментів забезпечення рівності учасників в судовому процесі.

Вчені-правники неодноразово звертались до дослідження поняття та змісту засад судочинства. Зокрема, варто виділити таких науковців, як В.А. Авер'янов, П. Баранчик, В. Гордовенко, Я. Горбцова, Г.С. Журавльова, О.М. Капля, І. Ковалів, І.Б. Коліушко, Т.О. Коломоєць, О. Коровайко, О.І. Корчинський, Р.О. Куйбіда, О.М. Пасенюк, А.А. Пухтецька, В. Скрипченко, Ю.Н. Старілов, В.С. Стефанюк, С. Сунегін, А.В. Хворостяннікова та інших.

Незважаючи на наявні результати дослідження, онтологічне значення рівності як стандарту адміністративного судочинства потребує додаткового теоретико-правового аналізу, що дозволить більш повно та глибше дослідити запропонований стандарт як передумову справедливості та верховенства права в адміністративному судочинстві.

Метою статті є дослідження онтології засади рівності сторін та учасників судового процесу





в адміністративному судочинстві як стандарту здійснення справедливого та неупередженого правосуддя в Україні.

Наукова новизна публікації полягає у глибокому теоретичному аналізі принципу рівності в усіх його втіленнях в межах адміністративного судочинства та формуванні відповідних теоретичних висновків стосовно рівня забезпеченості дотримання рівності з урахуванням специфіки такого забезпечення.

Методи дослідження. Сукупне застосування методів наукового пізнання, таких як аналізу, індукції, узагальнення, формально-юридичного та порівняльно-правового методів, системно-структурного, сходження від абстрактного до конкретного, при написанні даної роботи дозволило всеохоплююче поглянути на запропоновану у роботі проблематику та сформулювати обґрунтовані висновки.

Виклад основного матеріалу. Онтологія будь-якого юридичного явища так чи інакше відповідає на питання співвідношення реального буття з нормативною урегульованістю. В контексті даного дослідження онтологія рівності як стандарту адміністративного судочинства по-новому розкриває його суть та призначення та дає можливість поглянути на дану засаду з точки зору її семантики.

Стосовно семантично-нормативної визначеності правової ситуації як підстави та основи праввідносин доречно та обґрунтовано висловився О. Стовба, зазначивши, що семантично правова ситуація є простором людського співіснування, який впорядковується на основі права за допомогою закону, завдяки чому якісно відрізняється від хаотичного, невпорядкованого простору. У нормативному аспекті правова ситуація є сукупністю життєвих умов, які характеризуються порушенням (загрозою порушення) нормального порядку життєдіяльності людей, унаслідок чого виникає необхідність

у впорядкуванні цих умов на основі права за допомогою закону» [3, с. 11].

Рівність як соціальну категорію можна розглядати також з точки зору її призначення в суспільстві. З погляду онтологічного призначення рівності остання виступає у ролі суспільного регулятора та певного ідеалу, який є надбанням сталого розвитку людства. Незважаючи на відносну очевидність змісту рівності, її складність обумовлює різноманітні варіації втілення.

З точки зору права С.П. Погребняк пропонує розглядати рівність за допомогою формули «диференційованої рівності з можливістю позитивних дій» і виходити з того, що всі, хто знаходиться в однаковому становищі, мають рівні права, свободи та обов'язки й є рівними перед законом і судом; але права, свободи та обов'язки є різними, коли право враховує розумні й об'єктивні відмінності між особами або створює тимчасові сприятливі умови для певної категорії осіб з метою компенсації існуючої фактичної нерівності [4, с. 10].

Місце рівності в правовій системі також має значення з огляду на застосування досліджуваного стандарту. Так, принцип рівності в класичному розумінні традиційно відносять до загальних принципів права та передбачається, що рівність виражається в рівності перед законом, рівності прав та обов'язків, незалежно від національної, релігійної та іншої належності, службового та іншого становища, рівній відповідальності перед законом, рівному захисті у суді. Важливими складовими елементами принципу рівності є: 1) єдність (взаємозв'язок) прав і обов'язків, адже говорити про реальність будь-якого права можна лише за наявності відповідного йому юридичного обов'язку (наприклад, право громадян на судовий захист реалізується через обов'язок судів здійснювати такий захист); 2) взаємна відповідальність держави та особи, тому що вони пов'я-



зані взаємними правами та обов'язками [5, с. 224].

Рівність як основа розвитку цивілізованого та демократичного світу стала аксіомою та обов'язковою умовою людського існування. Декларування на рівні низки міжнародних актів принципу рівності остаточно закріпило дану засаду співжиття людства. Так, положення статей 14 та 26 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [6], положення статті 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [7] та положення статей 1, 2 та 7 Загальної декларації прав людини [8] затверджують даний принцип буття.

Конституційне закріплення принципу рівності за своєю суттю дублює положення вищезазначених міжнародних нормативних актів. Так, статтею 21 Основного Закону передбачено, що «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах», а статтею 24, що «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом» [2].

Погоджуємося з думкою, що «принцип рівності перед судом є основою сучасної концепції справедливого правосуддя. Для кожної людини у правовій державі насамперед важливо мати доступ до правосуддя і можливість вільно, швидко, безперешкодно реалізувати право на судовий захист незалежно від належності до певної соціальної групи або інших персональних характеристик особи» [9].

Передбачені приписи також знайшли своє втілення у положенні КАС України, основним призначенням якого є визначення юрисдикції та повноважень адміністративних судів, встановлення порядку здійснення судочинства в адміністративних судах, а завданням самого адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних

осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [1].

Виходячи із завдання адміністративного судочинства та співставляючи його з принципом рівності як еталоном та втіленням справедливості, при вирішенні публічно-правових спорів з суб'єктом владних повноважень можуть виникнути проблемні питання реалізації рівності, оскільки правовий статус сторін не є однаковим. Тому рівність в адміністративному судочинстві набуває нового змісту.

Варто погодитись, що рівність сторін адміністративного процесу перед законом означає наділення їх рівними правами і рівними обов'язками щодо участі у процесі та відстоюванні своєї позиції. При цьому поняття «рівні права», «рівні обов'язки» не можна ототожнювати з поняттями «однакові права», «однакові обов'язки». Права чи обов'язки можуть бути різними залежно від того, в якому правовому статусі особа перебуває в процесі (позивач, відповідач, третя особа тощо). Рівність прав (обов'язків) полягає в тому, що кожен із учасників адміністративного процесу наділений правами і несе обов'язки, що визначені відповідно до його процесуального становища [10, с. 202].

До даної позиції вважаємо за доречне додати, що рівність виявляється не лише у наділенні правами та обов'язками, а й і у можливості їх використання у адміністративному судочинстві, що безпосередньо впливає на реалізацію і низки інших засад адміністративного судочинства.

До того ж, принцип рівності як стандарт судочинства є наслідковим явищем концептуального розуміння рівності перед законом та загальної рівності. Цікавою є позиція, відповідно до якої даний принцип необхідно розуміти так, що до суб'єктів через їхні особливості не повинні застосовуватися обмеження чи винятки. Тобто цей принцип тісно пов'язаний також із забороною дискримінації. Це означає, що в однакових ситуаціях до



однойменних суб'єктів має однаково застосовуватись та чи інша норма права і що кожен із цих суб'єктів має однакові права й обов'язки під час розгляду його справи в суді [11, с. 38].

Цікавою є позиція суддів Верховного Суду, які зазначили, що принцип рівності в адміністративному процесі виявляється також у тому, що незважаючи на завдання адміністративного судочинства, держава в особі своїх органів наділена загальними процесуальними правами, наданими всім учасникам справи [12], тобто суб'єкти владних повноважень мають такі самі права як і приватні особи, що підтверджує вищенаведені гіпотези.

Окремо варто навести приклади тлумачення рівності сторін з точки зору правозастосування Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Аналізуючи окремі положення рішень ЄСПЛ, можна прийти до висновку, що принцип рівності сторін в розумінні суду – це один із елементів принципу справедливого судового розгляду та верховенства права. Більше того, ЄСПЛ вважає, що принцип рівності сторін також передбачає втілення фундаментального принципу змагальності процесу: наприклад, у справі «Лазаренко та інші проти України» (№ 70329/12, п. 37) Суд нагадує, що принципи змагальності та рівності сторін, тісно пов'язані між собою, є основоположними компонентами концепції «справедливого судового розгляду» в розумінні п. 1 ст. 6 Конвенції [13, 14].

Обґрунтування принципу рівності також було викладене і у справі «Надточій проти України» (Nadtochiy v. Ukraine). У Рішенні від 15 травня 2008 р. зазначено: «Суд нагадує, що принцип рівності сторін – один зі складників ширшої концепції справедливого судового розгляду, який передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представляти свою сторону в умовах, які не

сприятимуть її позиції порівняно з опонентом» [15].

Вартим уваги є деталізуючий поділ рівності учасників судового процесу на наступні елементи:

- розумну можливість представляти справу в умовах, що не ставлять одну сторону в суттєво менш сприятливі ніж іншу сторону;
- фактичну змагальність;
- процесуальну рівність;
- дослідження доказів, законність методів одержання доказів;
- мотивування рішень [16, с. 27].

Усі наведені елементи є частиною процесуальної рівності учасників судового процесу та частковим втіленням рівності в інших засадах судочинства.

Наведене дає підстави вважати, що рівність сторін не є автономним стандартом адміністративного судочинства, а перебуває у нерозривному та тісному зв'язку з іншими засадами, які лише у сукупному застосуванні дозволяють повноцінно реалізувати завдання адміністративного судочинства.

Сутність стандарту рівності можна також розглядати з точки зору його елементів або аспектів погляду на реалізацію. Ведучи мову про рівність як загальну правову категорію, її втілення в об'єктивних життєвих обставинах можна поділити на рівність матеріальну та рівність процесуальну. Перша за змістом є тією рівністю перед законом в класичному уявленні членів суспільства та втіленням еволюційного розвитку людства, тяжінням до демократичних ідеалів і уособленням верховенства права. Процесуальна рівність, на наш погляд, має дуалістичну природу, коли з одного боку вона є логічним та органічним продовженням рівності матеріальної, а з іншої – реалізується при наявності особливих обставин – коли суб'єкт набуває процесуального статусу учасника судового процесу.

Висновки. Зважаючи на актуальність даного дослідження зумовлена





необхідністю всебічного теоретичного дослідження вдосконалення адміністративного судочинства України та багатоманітність реалізації правового стандарту рівності в адміністративному судочинстві однозначно можна зробити висновок про його основоположний та фундаментальний характер в частині реалізації захисту прав, свобод та інтересів приватних осіб у спорах із суб'єктами владних повноважень. Природня нерівність правового статусу сторін публічно-правового спору обумовлює потребу у подальшому ґрунтовному дослідженні засади рівності у судовому процесі, що додатково підкреслює актуальність проблематики. Оскільки для приватної особи важливо, щоб держава гарантувала її права, забезпечувала функціонування механізмів їх захисту, а суб'єкти владних повноважень не перевищували надані їм повноваження у процесі реалізації їх процесуального статусу відповідача в адміністративній справі, реалізація рівності в адміністративному судочинстві набуває нового змісту.

Враховуючи домінуючий та всезагальний характер верховенства права як основної ідеї розвитку держави можна стверджувати, що рівність є похідним та логічно обґрунтованим стандартом, що і підтверджує рівень дотримання правових норм усіма учасниками суспільних відносин, змістовно доповнює його та забезпечує процедурні вимоги процесу. Рівність сторін та учасників в адміністративному судочинстві є складним та комплексним явищем, яке включає можливість реалізації права на судовий розгляд, участі у спорі, користування своїми процесуальними правами. Реалізація рівності в адміністративному судочинстві також тісно пов'язана із загально визнаними засадами недискримінації та змагальності сторін, що додатково свідчить про неможливість існування даного стандарту автономно.

Обов'язково слід враховувати, що зважаючи на різний правовий статус сторін та учасників публічно-правових спорів, рівність прав та обов'язків даних суб'єктів не свідчить про однаковий обсяг цих прав та обов'язків, а реалізується шляхом можливості (наявності права) їх використання. Саме тому для адміністративного судочинства нормативна визначеність, призначення та роль рівності є визначальною з точки зору утвердження концепції людиноцентризму та на шляху до утвердження бажаного високого рівня забезпечення верховенства права у державі.

У статті аналізується юридична природа рівності як стандарту адміністративного судочинства. Увагу присвячено особливостям реалізації принципу рівності, його сутності та призначенню, а також семантичному значенню для регуляції суспільних відносин. Викладено основні нормативні аспекти закріплення рівності як фундаментальної засади судочинства на міжнародному, європейському та національному рівнях. Проаналізовано основні теоретичні підходи до розуміння рівності як правової категорії, що трансформувалась із об'єктивізованих відносин між членами суспільства в нормативну дійсність.

З'ясовано, що рівність є логічним та обґрунтованим продовженням реалізації засади верховенства права та справедливості, а отже є похідним стандартом адміністративного судочинства. Визначено, що рівність як еталон та втілення самої концептуальної ідеї справедливості в адміністративному судочинстві набуває нового значення, що пояснюється специфікою правового та процесуального статусу учасників адміністративного процесу при вирішенні публічно-правового спору та полягає у об'єктивно нерівному правовому





статусі приватних осіб та суб'єктів владних повноважень.

Окремо проаналізовано практику Європейського суду з прав людини в частині підходу до розуміння рівності, наведено приклади тлумачення даного стандарту судом. З'ясовано, що окрім зв'язку рівності із концепціями та стандартами верховенства права та справедливості, існує і тісний зв'язок із засадою змагальності сторін та загальним уявленням про заборону дискримінації. Визначено, що сам стандарт рівності є багатокomпонентним та реалізується в залежності від виду правовідносин та складу їх учасників (матеріальна рівність, процесуальна рівність, загальна рівність).

Зроблено висновки про основоположний та фундаментальний характер рівності в частині реалізації завдань адміністративного судочинства, що обумовлено органічною нерівністю правового статусу сторін публічно-правового спору та необхідністю гарантування державою прав приватної особи, забезпечення функціонування механізмів їх захисту та недопущення перевищення наданих повноважень публічно-владними суб'єктами.

Ключові слова: адміністративне судочинство, стандарти адміністративного судочинства, рівність перед законом та судом, принципи правосуддя, Європейський суд з прав людини.

Yurkov E. Ontological meaning of equality as a standard of administrative jurisdiction

the article analyzes the legal nature of equality as a standard of administrative proceedings. Attention is devoted to the peculiarities of the implementation of the principle of equality, its essence and purpose, as well as its semantic significance for the regulation of social relations.

The main regulatory aspects of establishing equality as a fundamental basis of judicial proceedings at the international, european and national levels are outlined. The main theoretical approaches to understanding equality as a legal category, which was transformed from objectified relations between members of society into a normative reality, were analyzed.

It was found that equality is a logical and justified continuation of the implementation of the principle of the supremacy of law and justice, and therefore is a derivative standard of administrative proceedings. It was determined that equality as a benchmark and the embodiment of the conceptual idea of justice in administrative proceedings acquires a new meaning, which is explained by the specifics of the legal and procedural status of the participants in the administrative process when resolving a public dispute and consists in the objectively unequal legal status of private individuals and subjects of authority.

The practice of the European Court of Human Rights in terms of the approach to understanding equality is separately analyzed, examples of the court's interpretation of this standard are given. It was found that in addition to the connection of equality with the concepts and standards of the rule of law and justice, there is also a close connection with the principle of competition between the parties and the general idea of the prohibition of discrimination. It was determined that the standard of equality itself is multi-component and is implemented depending on the type of legal relationship and the composition of its participants (material equality, procedural equality, general equality).

Conclusions have been made about the basic and fundamental nature of equality in terms of the



implementation of the tasks of administrative proceedings, which is due to the organic inequality of the legal status of the parties to a public-law dispute and the need for the state to guarantee the rights of a private person, ensure the functioning of mechanisms for their protection, and prevent public authorities from exceeding their powers.

Key words: administrative proceedings, standards of administrative proceedings, equality under the law and the court, principles of justice, European Court of Human Rights.

Література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. №2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 20.04.2023).
2. Конституція України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 16.04.2023).
3. Стовба О.В. Правова ситуація як онтологічна основа правової реальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Стовба Олексій В'ячеславович. – Харків, 2005. – 16 с.
4. Погребняк С.П. Основні принципи права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.01. «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / С.П. Погребняк. – Харків, 2009. – 37 с.
5. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: [підруч. для вищ. навч. закладів] / О.Ф. Скакун. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
6. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 16.04.2023).
7. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 16.04.2023).
8. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 16.04.2023).
9. Городовенко В. Принцип рівності громадян перед законом і судом // Вісник Конституційного Суду України. – 2012. – No 1. – С. 178.
10. Опанасенко О.О. Принцип змагальності та його вплив на діяльність сторін адміністративного судочинства. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. Випуск 22. Частина 1. Том 2. 2013. С. 200–205.
11. С.Б. Цебенко. Рівність громадян перед законом та судом у практиці Європейського Суду з прав людини. Юридичний науковий електронний журнал. № 9/2021. С. 38–40. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2021/9.pdf (дата звернення: 25.04.2023).
12. Судді ВС обговорили застосування рішень ЄСПЛ в адміністративному судочинстві: новини та події (Офіційний веб-сайт Верховного Суду, 2019) URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/817702> (дата звернення: 24.04.2023).
13. «Салов проти України» (Salov v. Ukraine): рішення Європейського суду з прав людини від 06.09.2005 (заява № 65518/01). База даних «Законодавство України» ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_428#Text (дата звернення: 15.04.2023).
14. «Лазаренко та інші проти України» (Lazarenko and others v. Ukraine): рішення Європейського суду з прав людини від 27.06.2017 (заява № 70329/12). База даних «Законодавство України» ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c40#Text (дата звернення: 15.04.2023).
15. «Надточій проти України» (Nadtochiy v. Ukraine): рішення Європейського суду з прав людини від 15.05.2008 (заява No 7460/03). База даних «Законодавство України» ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_404#Text (дата звернення: 22.04.2023).
16. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с.